
PERCEPCIJA SAMOGLASNIŠKIH OPOZICIJ PRI DIJAKIH POMURSKIH SREDNJIH ŠOL

Članek obravnava (slušno) zaznavanje in prepoznavanje samoglasnikov. Med dijaki štirih pomurskih srednjih šol v Murski Soboti, Ljutomeru in Lendavi smo s pomočjo perceptivnega testa izvedli anketo, rezultate pa smo analizirali in primerjali z raziskavo, izvedeno med študenti slavisti in slovenisti (Tivadar 2004a). Ugotovili smo, da dijaki predvsem veliko slabše ločujejo samoglasniško kakovost, medtem ko dolžina (kolikost) posameznih samoglasnikov (skorajda) ne vpliva na pomensko razločevanje besed. Dijaki lendavske gimnazije so med vsemi štirimi šolami imeli še največ težav pri prepoznavanju samoglasnikov, zanimivo pa je tudi, da so samoglasnike veliko boljše (tudi za 17 %) prepoznavale ženske.

1 Uvod¹

Z raziskavo smo preverjali zmožnost (*slušnega*) *zaznavanja in prepoznavanja samoglasnikov pri dijakih severovzhodne Slovenije* (Prekmurcev oz. Pomurcev). Glede na že opravljene raziskave na tem področju (Tivadar 2003, 2004a, 2004b) nas je zanimalo, ali Pomurci, katerih primarni jezikovni kod se fonetično zelo razlikuje od slovenskega standarda, ločijo pomensko razliko npr. med *góst* in *gòst* le s kakovostjo *o*-ja. Zanimalo nas je torej, kako pomembne so segmentne (kakovost sredinskih samoglasnikov) in nadsegmentne (razlikovanje v trajanju) lastnosti samoglasnikov pri pomenskem razlikovanju besed² v severovzhodnem delu Slovenije. Podobna raziskava je v Sloveniji že bila narejena, in sicer so samoglasnike s perceptivnim testom³ prepoznavali študenti prvega letnika ljubljanske slovenistike in slavistike, zato obstaja možnost neposredne primerjave rezultatov. Raziskava (Tivadar 2004a) je pokazala, da je kakovost samoglasnikov (odprta in zaprta *e* in *o*) resnično pomenskorazločevalna in prepoznavna, medtem ko zaolikost (trajanje *a*,

¹ Prispevek je prirejen po avtorjevem diplomskem delu (Huber 2005).

² Pojem »beseda« v članku uporabljamo kot »/n/epretrgan/o/ in mestovno nezamenljiv/o/ množic/o/ glasov ali črk /.../« (Toporišič 1992: 6), vendar pa se zavedamo, da omenjeni pojem v govoru ne more imeti istega statusa kot v zapisu.

³ V članku je predstavljen perceptivni test, ki je prilagojena različica perceptivnega testa praške fonetične šole in perceptivnega testa, uporabljenega v raziskavi na ljubljanski slovenistiki in slavistiki (Tivadar 2003).

i in *u*) tega ne moremo trditi.⁴ Z uporabo besed, ki so jih prepoznavali že slovenisti in slavisti, smo zagotovili najprimerljivejše pogoje raziskovanja (iste besede, isti govorniki⁵).

2 Priprava in izvedba perceptivnega testa

Perceptivni test,⁶ ki traja 14 minut in 45 sekund (poleg tega še 20 minut: 1. priprava na test, 2. štirje vzorčni primeri in 3. kratka anketa), je sestavljen iz najkakovostnejših (slišnost) posnetkov besed,⁷ ki vsebujejo želen fonem. Iz posnetega (prebrnega) besedila⁸ smo jih izrezali s posebnim računalniškim programom *Cool edit pro 2.00*. Upoštevali smo, da test zaradi ohranjanja koncentracije ne sme biti daljši od ene šolske ure. Oba testa, izvedena med študenti (Tivadar 2004a), tudi nismo mogli kar združiti, ker: a) bi test trajal občutno predolgo, b) je treba upoštevati glasoslovne razmere v Prekmurju in c) smo morali izboljšati nekatere slabosti, ki so se pokazale pri izvajanju prejšnjih testov.

Preverjane besede v testu nastopajo v **fonoloških parih** (kolikostnih ali kakovostnih), ob njih je po potrebi tudi spremni tekst (beseda ali dve, stavek) za razumevanje konteksta, ki smo ga želeli doseči slišano besedo, naglas imajo na zadnjem zlogu (z izjemo *kákšen – kàkšen*), zapisane pa so z velikimi tiskanimi črkami (spremni tekst z malimi). Če gre za stavek, je začetek stavka zapisan z veliko začetnico, konča pa se s končnim ločilom: npr. *Povej mi KAJ novega*. Pred vsakim primerom je najprej izgovorjena zaporedna številka, sledi trikrat ponovljena testirna beseda, tako da imajo anketiranci dovolj časa za odločitev. Časovni premor med sintetizirano številko in prvič izgovorjenim primerom je po premisleku in izkušnjah s prejšnjih testiranj podaljšan na dve sekundi (pri Tivadarju 1,2 sekunde), da bi anketiranci imeli več časa za pripravo in koncentracijo. Če primera prvič niso slišali (padec koncentracije, hrup v predavalnici, slabši posnetek itn.), se je isti posnetek istega govornika ponovil še dvakrat v razmaku ene sekunde. Na primer posnetek pod zaporedno številko dvanajst (*12. a) majhen GROB b) GROB človek*) torej izgleda takole:

Sintetizirana »dvanájst« (dve sekundi premora) + »grób« (ena sekunda premora) + »grób« (ena sekunda premora) + »grób« (dve sekundi premora).

⁴ Fonetične raziskave s stališča zaznavanja sta opravljala npr. tudi T. Srebot Rejec 2000: 51–66 in Toporišič 1978: 74–82, v tujini pa npr. Z. Palková (1994) s Karlove univerze v Pragi.

⁵ Govorniki so isti kot v raziskavi, v kateri so sodelovali študenti ljubljanske slavistike in slovenistike (Tivadar 2004c: 249–251). Analizirali smo šest govorcev, tj. tri moške in tri ženske. Govorniki za posamezno besedo so izbrani glede na kakovost (slišnost) posameznih posnetkov (štirje posnetki, in sicer po dva moška in dva ženska najkakovostnejša posnetka za posamezno besedo). Trajanje (in formantne vrednosti) izgovorjenih samoglasnikov je izmerjeno tudi strojno (Tivadar 2003: 103–135).

⁶ Perceptivni test z rešitvami in razporeditvijo govorcev je prikazan v prilogi.

⁷ Vsaka beseda ima svojo šifro: npr. *med005m* pomeni besedo *med* petega moškega govornika. Zaradi neposredne primerjave obeh raziskav so ohranjene enake šifre za govornike in posamezne besede.

⁸ O pripravi in izvedbi obeh perceptivnih testov, ki sta bila uporabljena v raziskavi pri študentih slovenistike in slavistike, glej Tivadar 2004a: 17–25 in Tivadar 2004b: 36–39. Povedi so objavljene v Tivadar 2003: 177–188.

Test vsebuje fonološke pare za:

- segmentne lastnosti (kakovost sredinskih samoglasnikov – zaprto : odprto): **léd – lét, méd – mèt; góst – gòst, klóp – klòp, grób – gròb;**
- nadsegmentne lastnosti (kolikost oz. trajanje ogelnih samoglasnikov – dolgo : kratko): **káj – kàj, kákšén – kàkšén, na glás – naglàs; sít – sít, bíl – bìl; nakúp – na kùp.**

Fonološki pari za velikost in kakovost (segmentne in nadsegmentne lastnosti) samoglasnikov so v testu med sabo pomešani. V nobenem primeru se ne ponovi glas enega in istega govorca pri dveh primerih zapored – vmes je najmanj en primer z drugim govorcem, saj se anketiranci drugače lahko navadijo na govorečev glas. Načeloma se ne ponavljajo niti samo moški niti samo ženski glasovi – to se zgodi le trikrat (dvakrat se ponovita dva ženska glasova, enkrat se ponovita dva moška glasova), vendar se nikoli eden za drugim ne ponovita dva primera za kakovost ali velikost, ampak najprej primer za velikost (*káj*), sledi pa mu primer za kakovost (*góst*). V testu je torej prisotnih 11 fonoloških parov, kar pomeni 22 primerov na posnetku (za vsak člen fonološkega para po en posnetek). Zaradi večje objektivnosti in manjše možnosti ugibanja pri reševanju je bil vsak člen fonološkega para (vsaka preverjana beseda) ponovljen še trikrat (skupaj torej štirikrat), kar pomeni, da so anketiranci imeli pred sabo 88 primerov – 88-krat so se morali odločiti, kaj so slišali.⁹ Besede so razvrščene tudi tako, da si ne bi sledili primeri za enak fonem (to se zgodi samo štirikrat za fonem /a/, ko primeri 17, 39, 61 in 83 vsebujejo *kákšén*, primeri 18, 40, 62 in 84 pa *na glás*). Na podlagi teh kriterijev smo po vrstnem redu razvrstili 22 besed. Ker vsak primer ponovijo še trije drugi govorci, so primeri od 23 do 88 razvrščeni na enak način kot od 1 do 22 – npr. primeri od 23 do 44 vsebujejo enake in po enakem vrstnem redu razporejene besede kot primeri od 1 do 22, le da jih izgovarjajo drugi govorci.

Perceptivni test (88 primerov, tj. fonoloških parov) rešujemo z obkroževanjem črk (a ali b) pred vsakim primerom. Primeri na listih si sledijo v enakem vrstnem redu, kot jih slišimo po radiu (CD-ju). Pred samim testiranjem moramo anketirancem razložiti, kaj od njih pričakujemo. Če pri kakem primeru niso prepričani, naj vseeno obkrožijo najverjetnejšo možnost in zraven naredijo vprašaj. Samo tako se lahko izognemo ugotavljanju, ali so določen primer slišali, vendar ne tudi prepoznali, ali so ga le preslišali. Seznaniti jih moramo tudi z vprašanjem, ki se nanaša na pravilno izgovarjavo (dve možnosti za obkrožanje – DA in NE). Neobkrožen primer pomeni, da se anketirancem izgovarjava te besede zdi ustrezna. V primeru (za anketirance kakorkoli) sporne oziroma neustrezne izgovarjave (predvsem naglašene samoglasnika) naj obkrožijo NE. Tudi tu velja, da če o čem niso prepričani, naj vseeno obkrožijo najverjetnejšo možnost in zraven naredijo vprašaj.

Na vseh štirih srednjih šolah je test potekal po naslednjem vrstnem redu:

- a) Napoved raziskave in razlaga perceptivnega testa.** Strokovni delavci na šoli (profesorji slovenščine, svetovalna delavka idr.) na kratko napovejo raziskavo in

⁹ Če dodamo, da so vsak primer slišali trikrat, to pomeni, da so v resnici slišali 264 izgovorjenih besed; od tega vsako besedo po dvanajstkrat (na listu so se seveda morali za vsako besedo odločiti le štirikrat).

izvajalca testa. Delitev testov, na katerih so na prvi strani najprej navodila, ki jih izvajalec ankete nato še natančneje razloži (predvsem postopek obkrožanja).

b) Motivacija. Poudariti je treba, da se test ne ocenjuje. Vseeno ga naj natančno rešujejo in naj ne prepisujejo, saj lahko le na ta način dobimo relevantne rezultate. Obkrožijo naj, kaj slišijo, ne pa, kaj bi »moral« slišati. Ni namreč pomembno, da imajo vsi »pravilno« rešen test. Zanima nas resnična zmožnost ustreznega prepoznavanja – če sta kolikost in kakovost samoglasnikov bistveni za pomen besede.

c) Prikaz vzorčnega perceptivnega testa. Sledi prikaz vzorčnega perceptivnega testa (štirje primeri – dva za kolikost in dva za kakovost).

1. a) osem PET	☐ gremo PET himno	DA	NE
2. a) naša VAS	☐ pri VAS doma	DA	NE
3. ☐ osem PET	b) gremo PET himno	DA	NE
4. ☐ naša VAS	b) pri VAS doma	DA	NE

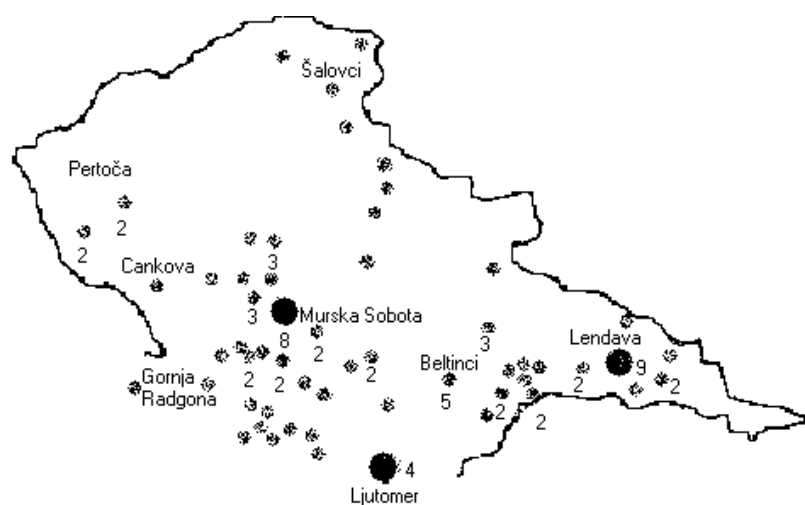
Najprej predvajamo prva dva primera in jih vprašamo, kaj slišijo. Ko se ne morejo odločiti, jim povemo, da je to tisti primer, ko morajo obkrožiti za njih najverjetnejšo možnost ter zraven narediti vprašaj. Preverimo, kaj so anketiranci slišali v obeh predvajanih primerih, ob tem sledi še praktična ponazoritev obkrožanja (a in b) – tudi (ne)ustrezne izgovarjave (DA, NE). Ko razumejo postopek, posnetek predvajamo še enkrat – tokrat vse štiri primere. Primerjajo naj 1. in 3. primer ter 2. in 4. primer. Ob napovedi časa trajanja testa moramo poskrbeti tudi za zbranost anketirancev, ki je sicer odvisna tudi od časa, kdaj je test izvajan. Načeloma ni priporočljivo, da se test izvaja ob koncu pouka, po težkih urah itn., saj so anketiranci takrat zelo utrujeni in komaj čakajo konec ure oz. pouka, zato je raziskava potekala od prve do četrte šolske ure, razen na EMS (osmo šolsko uro), kar pa v povprečju ni vplivalo na prepoznavanje samoglasnikov.

3 Opredelitev anketirancev

Anketiranci so dijaki štirih pomurskih srednjih šol (predvsem iz Prekmurja, kar je razvidno tudi iz spodnjega zemljevida) in spadajo v panonsko narečno skupino. Med njimi so tudi dijaki Dvojezične srednje šole Lendava (program gimnazija), kjer smo glede na dvojezično osnovo – slovenščina in madžarščina – gimnazijcev pričakovali, da bodo pri prepoznavanju samoglasnikov izmed vseh štirih srednjih šol imeli še največ težav. Večina anketirancev, tj. 79, je rojenih leta 1986, 11 leta 1987, 5 leta 1985 in 1 leta 1984. V raziskavi je torej sodelovalo 31 dijakov in 65 dijakinj (skupaj 96, in sicer po en razred na vsaki šoli) četrtil letnikov naslednjih srednjih šol:¹⁰

¹⁰ Na vseh šolah smo teste opravili v enem tednu, in sicer: GMS – 8. 11. 2004, EMS – 12. 11. 2004, GLJUT – 9. 11. 2004 in GLEN – 12. 11. 2004. V raziskavi so zajeti vsi pomurski gimnazijski programi (en razred četrtil letnikov na vsaki šoli). Vsem šolam in profesorjem se najlepše zahvaljujemo, da so nam omogočili izvedbo perceptivnega testa.

- 1) Gimnazija Murska Sobota – GMS (31 anketirancev – 22 dijakinj in 9 dijakov),
- 2) Ekonomska gimnazija Murska Sobota – EMS (25 anketirancev – 18 dijakinj in 7 dijakov),
- 3) Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer – GLJUT (26 anketirancev – 19 dijakinj in 7 dijakov),
- 4) Dvojezična srednja šola Lendava (program gimnazija) – GLEN (14 anketirancev – 6 dijakinj in 8 dijakov).

Slika 1: Kraji bivanja anketirancev in srednješolska središča Murska Sobota, Ljutomer in Lendava.

4 Rezultati perceptivnega testa

Rezultati so predstavljeni iz treh zornih kotov, in sicer:

- a) predstavitev **skupnih** rezultatov vseh anketirancev (pričakovali smo, da bodo zaradi svojevrstnih jezikovnih okoliščin pomurski dijaki slabše – kot študenti ljubljanske slovenistike in slavistike – prepoznavali samoglasnike),
- b) predstavitev rezultatov **po posameznih šolah** (glede na dvojezično osnovo – slovenščina in madžarščina – dijakov gimnazije v Lendavi smo pričakovali, da bodo imeli pri prepoznavanju samoglasnikov izmed vseh štirih srednjih šol še največ težav) in
- c) predstavitev rezultatov **glede na spol** (večjih razlik pri prepoznavanju samoglasnikov glede na spol nismo pričakovali).

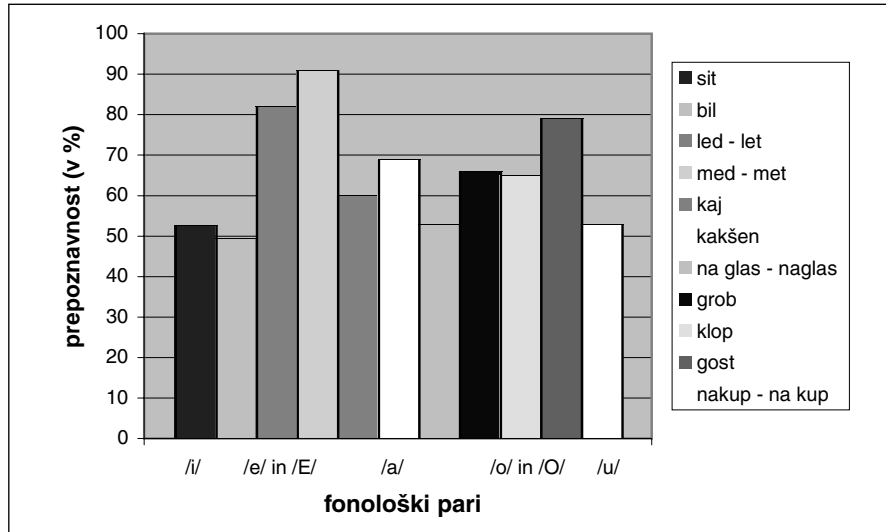
4.1 Analiza skupnih rezultatov (glede na govorce)

Prepoznavanje po kakovosti različnih samoglasnikov. Na ravni kakovosti lahko v slovenščini preverjamo *e*-jevske in *o*-jevske foneme,¹¹ ki so lahko zaprti ali odprti.

Eden največjih problemov v slovenskem knjižnem jeziku /oziroma govornem standardu/ za vsakega, ki ni ravno Gorenjec ali Ljubljčan, je razvrstitev širokih in ozkih /oziroma odprtih in zaprtih/ dolgih *o*-jev in seveda *e*-jev. Ta razlika je pomensko razločevalna (fonematična) /.../ Vokalna kvaliteta *a priori* ni predvidljiva /.../. (Toporišič 1967: 232.)

Po drugi strani pa niti odprtost ni enaka – najbolj odprta sta dolga naglašena /E:/ in /O:/, sledita jima kratka naglašena /E/ in /O/, najmanj odprta pa sta nenaglašena /E/ in /O/ (Toporišič 2000: 50).

Prepoznavanje *e*-jevskih fonemov pri dijakih je v povprečju (7–12 %) slabše kot pri študentih.¹² Npr. v fonološkem paru *léd* – *lèt* dijaki foneme pravilno prepoznavajo le v 82 % (študenti v 94 %). Pri tem paru prihaja do različnih prepoznavanj glede na spol govorca. Anketiranci nekoliko uspešneje *léd* prepoznavajo pri govorcih, medtem ko *lèt* pri govorkah. Prepoznavanje *o*-jevskih fonemov se pri dijakih od vseh fonemov najbolj razlikuje od prepoznavanja pri študentih – pri dijakih je namreč kar za 19–33 % slabše. Izmed *o*-jevskih fonemov dijaki še najbolj prepoznavajo fonološki par *góst* – *gòst*, in sicer 79 % (študenti v 98 %). V negativnem smislu izstopa govorec 004m pri besedi *góst* s samo 70 % pravih prepoznav, v pozitivnem smislu pa govorka 004z pri besedi *klóp* s 74 % pravih prepoznav (glej graf 2 in razpredelnico 1).

Graf 2: Prepoznavanje fonoloških parov pri pomurskih dijakih – skupno.

¹¹ Fonetični simboli so zapisani s pomočjo prirejene mednarodne abecede SAMPA (Zemljak idr. 2002: 160–161). Za naglašene samoglasnike so uporabljeni naslednji znaki: O = ò, ô; E = è, ê; o = ó; e = é; a = á, à; i = í, î; u = ú, ù. Dvopičje pri fonemih /O:/ in /E:/ predstavlja dolžino samoglasnika.

¹² Podatke za študente slavistike in slovenistike glej v Tivadar 2004a: 25–30. Šifrant: *dijaki* pomeni dijake pomurskih srednjih šol (4. letnik), *študenti* pa študente iz omenjene prejšnje raziskave (1. letnik).

B ¹³	G	P	N	% P	B	G	P	N	% P	B	G	P	N	% P
léd	003z	68	28	71	méd	002m	83	13	87	góst	004m	67	29	70
	004m	82	14	85		002z	84	12	88		003z	77	19	80
	004z	64	32	67		005m	81	15	84		002m	79	17	82
	002m	75	21	78		004z	85	11	89		004z	78	18	81
		289	95	75			333	51	87			301	83	78
lèt	002m	77	19	80	mèt	005m	92	4	96	góst	003z	77	19	80
	004z	91	5	95		002z	95	1	99		004m	76	20	79
	004m	83	13	87		002m	88	8	92		004z	79	17	82
	003z	93	3	97		004z	89	7	93		002m	71	25	74
		344	40	90			364	20	95			303	81	79
skupaj		633	135	82	skupaj		697	71	91	skupaj		604	164	79
grób	004z	67	29	70	klóp	003z	63	33	66					
	002m	61	35	64		004m	58	38	60					
	003z	63	33	66		004z	71	25	74					
	004m	73	23	76		002m	63	33	66					
		264	120	69			255	129	66					
gròb	002m	63	33	66	klòp	004m	64	32	67					
	003z	57	39	59		004z	53	43	55					
	004m	58	38	60		002m	66	30	69					
	004z	62	34	65		003z	58	38	60					
skupaj		240	144	62,5	skupaj		241	143	63			604	164	79
		504	264	66			496	272	65					

Razpredelnica 1: Prepoznavanje po kakovosti različnih samoglasnikov.

¹³ Šifrant: B – analizirana beseda, G – govorec oziroma govorka, P – pravilno prepoznavanje, N – nepravilno prepoznavanje, % P – odstotek pravilnih prepoznavanj, z – ženska, m – moški.

Prepoznavanje po kolikosti različnih samoglasnikov. Za razliko od srednjih samoglasnikov, ki imata fonološki par, so drugi samoglasniki brez fonemskega para – fonološko razlikovanje obstaja le na ravni prozodije, na ravni naglašeni in trajanja samoglasnika. V slovenskem jezikoslovju prevladuje sistemsko ločevanje na dolge in kratke naglašene samoglasnike ter kratke in nenaglašene samoglasnike. Temu razlikovanju oporeka T. Srebot Rejec in deli samoglasnike na naglašene in nenaglašene (glej Tivadar 2003: 114). »V slovenskem knjižnem /standardnem/ jeziku kolikostna nasprotja, prim. *brát – bràt*, niso posebno pogostna in prav to je nemara glavni vzrok za njihovo počasno, a vztrajno odpravljanje. Zmagujejo dolgi naglašeni samoglasniki.« (Toporišič 1967: 229.) Obravnavani so vsi trije ogelni samoglasniki, in sicer fonemi /a/, /i/ ter /u/. Izbrani so torej fonološki pari, ki se razlikujejo le v nadsegmentnih lastnostih.

Izmed vseh ogelnih samoglasnikov dijaki (tudi študenti) še najbolj prepoznajo fonološke pare fonema /a/ (povprečno: dijaki 61 %, študenti 70 %). Kljub vsemu na podlagi teh rezultatov ne moremo trditi, da ima trajanje posameznega fonema odločilen pomen pri pomenskem razločevanju, saj je npr. v fonološkem paru *kákšēn – kàkšēn* izmerjena¹⁴ kar precejšnja razlika v dolžini pri govorki 002z (razmerje 1,6 proti 1 v korist *kákšēn*), vendar je primer *kákšēn002z* prepoznan v 88 %, medtem ko je primer *kàkšēn002z* prepoznan le v 54 %.¹⁵ Po drugi strani velja ravno nasprotno, da je izmerjena zelo majhna razlika v trajanju prav tako v fonološkem paru *kákšēn – kàkšēn* (razmerje 1,1 : 1 v korist *kákšēn*, govorec 002m), pa dijaki prepoznajo primer *kákšēn002m* v 83 %, primer *kàkšēn002m* pa v 47 %. Tudi od samega govorca ni odvisen odstotek pravih prepoznav – npr. primer *kákšēn002m* dijaki pravilno prepoznajo kar v 83 %, primer *káj002m* le v 35 %. Fonem /i/ je v obeh fonoloških parih prepoznan tako slabo (povprečno: dijaki 51 %, študenti 61,7 %), da lahko z gotovostjo rečemo, da pomen posameznih besed ni vezan na trajanje glasov. Tako je izmerjena velika razlika v trajanju pri govorku 005m za fonološki par *sít – sīt* (razmerje 1,75 : 1 v korist *sít*), kar pa ni bistveno za pravilno prepoznavanje (*sít005m* – 53 %, *sīt005m* – 50 %). Analiziran je le en *u*-jevski fonološki par (dijaki 53 %, študenti 47 %), zato ne moremo govoriti o posebej relevantnih rezultatih. Kljub temu lahko primerjamo dijake in študente ter vidimo, da je tudi prepoznavanje *u*-jevskih fonemov zelo slabo. Iz povprečja izstopa le govorka 004z – primer *nakúp004z* dijaki pravilno prepoznajo v 63 %, še bolje *na kúp004z* – 72 %, čeprav razlika v trajanju ni nič večja kot pri drugih govorkah (glej graf 2 in razpredelnico 2).

4.2 Rezultati po šolah

E-jevske foneme najbolj prepoznajo dijaki GMS in GLJUT, ki so najboljši tudi pri prepoznavanju *o*-jevskih fonemov. V obeh primerih imajo dijaki GLEN najnižji odstotek prepoznavanja. Podobno velja za prepoznavanje posameznih fonemov: npr. zaprti /e/ v besedi *léd* so dijaki GLEN pravilno prepoznali v 52 %, dijaki GLJUT

¹⁴ O trajanju ogelnih fonemov glej Tivadar 2003: 103–135.

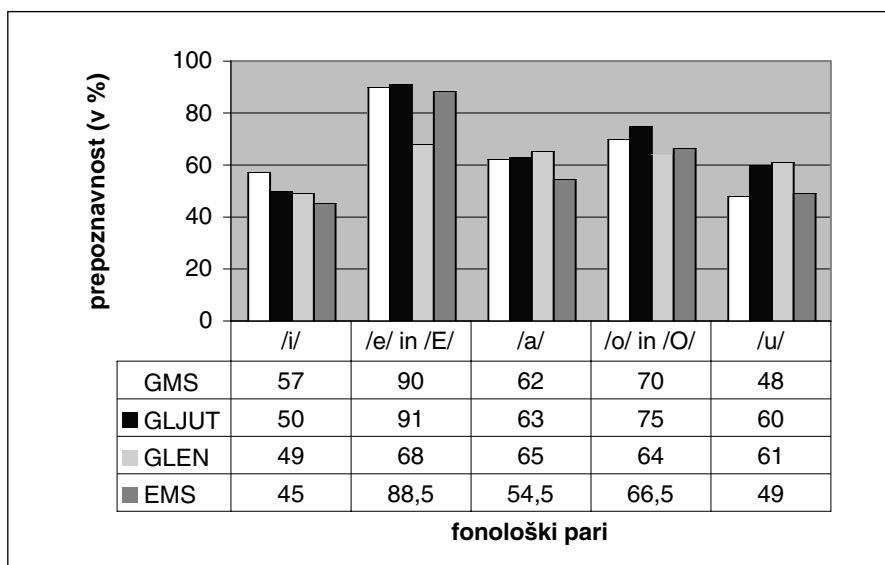
¹⁵ Iz tega bi lahko sklepali, da se dolgi /a/ prepozna bolje kot kratki, kar pa lahko nakazuje na večjo frekventnost npr. zaimka.

B	G	P	N	% P	B	G	P	N	% P	B	G	P	N	% P
káj	004z	59	37	62	kákšen	002m	80	16	83	na glás	004z	44	52	46
	005m	39	57	41		002z	84	12	88		002m	48	48	50
	002z	78	18	81		005m	60	36	63		003z	54	42	56
	002m	34	62	35		004z	81	15	84		004m	42	54	44
káj	002m	210	174	55	kákšen	002z	305	79	79	naglás	004z	188	196	49
	004z	62	34	65		005m	52	44	54		002m	60	36	63
	005m	72	24	75		004z	53	43	55		003z	59	37	62
	002z	57	39	59		002m	73	23	76		004m	46	50	48
		60	36	63			45	51	47			56	40	58
skupaj		251	133	65	skupaj		223	161	58			221	163	58
sít	005m	51	45	53	bíl	004m	56	40	58	skupaj		409	359	53
	004z	53	43	55		004z	51	45	53	naktúp	004z	60	36	63
	002m	49	47	51		002m	40	56	42		004m	47	49	49
	002z	51	45	53		003z	55	41	57		003z	52	44	54
sít	005m	204	180	53			202	182	53		002m	51	45	53
	002z	48	48	50	bíl	003z	47	49	49	na kúp	004z	69	27	72
	002z	49	47	51		004m	42	54	44		002m	38	58	40
	002m	53	43	55		004z	41	55	43		003z	42	54	44
	004z	49	47	51		002m	48	48	50		004m	50	46	52
skupaj		199	185	52	skupaj		178	206	46			199	185	52
		403	365	52,5			380	388	49,5	skupaj		409	359	53

Razpredelnica 2: Prepoznavanje po količini različnih samoglasnikov.

pa kar v 83 %. V povprečju so dijaki odprti fonem /E/ bolje prepoznali kot zaprti /e/. Iz povprečja izstopa najvišji odstotek prepoznavnosti zaprtega /o/ v besedi *góst* pri dijakih GLEN – 82 %. Za odprti /O/ velja, da so ga v besedi *gòst* v najvišjem odstotku prepoznali dijaki GLJUT (84 %), najnižji odstotek prepoznavnosti ima beseda *gròb* pri dijakih GLEN (48 %).

Zanimivo je, da dijaki GLEN pri prepoznavanju *a*-jevskih fonemov niso čisto pri dnu, ampak jih prepoznavajo celo najboljše (odlično je prepoznan predvsem primer *kákšen*). Prav v tem primeru je mogoče iskati pomembnost medkulturnega oz. medjezikovnega vpliva, saj pozna madžarščina – ki ima velik jezikovni vpliv na prebivalce dvojezičnega območja okrog Lendave¹⁶ – segmentno ločevanje *a*-jevskega fonema (dolgi in kratki *a* sta dva različna fonema), medtem ko slovenščina pozna le nadsegmentno ločevanje *a*-jevskega fonema (dolgi in kratki *a* – sta alofona istega fonema). Oba *i*-jevska fonološka para dijaki prepoznavajo podobno slabo (okrog 50 %). Izstopa le 62 % prepoznavanje fonološkega para *sít* – *sit* dijakov GMS v pozitivnem smislu ter 44,5 % prepoznavanje istega para dijakov EMS v negativnem smislu. Posebno slabo je prepoznavanje fonološkega para *nakúp* – *na kúp* obeh šol iz Murske Sobote (GMS – 48 %, EMS – 49 %). Veliko bolje ta fonološki par prepoznavata preostali šoli (GLJUT – 60 %, GLEN – 61 %) (glej graf 3, za posamezne fonološke pare in govorce pa Huber 2005: 67–90).

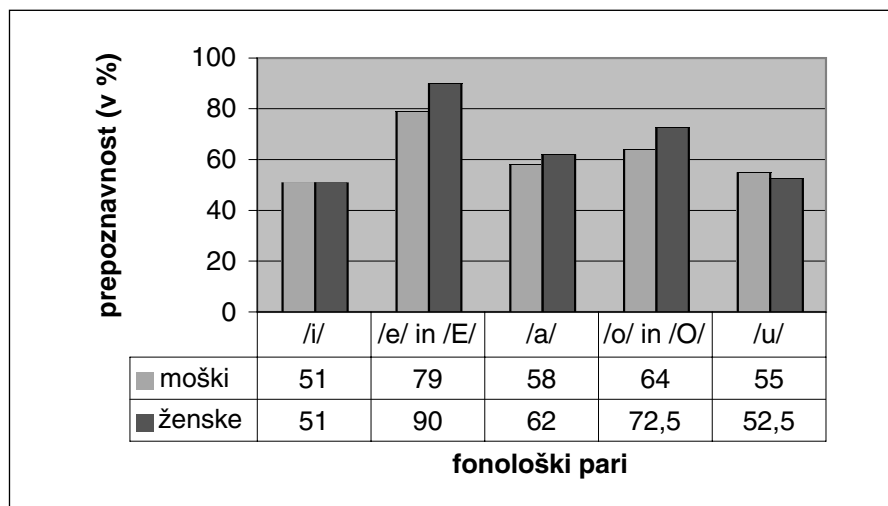
Graf 3: Prepoznavanje fonoloških parov – predstavitev po šolah.

¹⁶ O vplivu madžarščine piše tudi E. Bernjak (1993), ko pravi, da se s tem kršijo pravila obeh jezikov, saj vzamejo en element npr. slovenskega jezika in ga uporabijo skupaj z drugim elementom npr. madžarskega jezika. S tem se izgublja jezikovna zmožnost govorcev v obeh jezikih. N. Lebarič (1993) je naredila raziskavo med učenci četrtilnih razredov dvojezičnih osnovnih šol v Lendavi in Gaberju (79 otrok). Učenci so morali prebrati določeno besedilo in ga potem po spominu obnoviti. Njihov (posneti) govor so nato analizirali. Ugotovili so, da dvojezičnost v veliki meri škodi in povzroča velike težave pri obvladovanju obeh jezikov – slovenskega in madžarskega. Učenci so skupaj naredili 893 napak. Velik odstotek napak je bil ugotovljen tudi pri obvladovanju glasoslovja: zamenjevali so glasove (113), dodajali so glasove (78), izpuščali so določene glasove (41) ter tudi vstavljali dodatne glasove (14). Vendar pa vpliv tujega jezika ni vedno samo negativen, saj po drugi strani M. Prebeg - Vilke (1995: 65) navaja raziskave, ki dokazujejo, da »t/isti, ki so se začeli učiti drugega jezika kot otroci, na koncu dosežejo boljše rezultate na vseh jezikovnih stopnjah, še posebej na stopnji izgovarjave. Po pravilu dosežejo stopnjo izgovarjave izvirnega govorca samo tisti, ki so bili izpostavljeni vplivom tujega jezika do šestega leta starosti.«

4.3 Rezultati glede na spol

Anketiranke v povprečju (npr. pri fonološkem paru *léd – lèt* za 17 %, *grób – gròb* za 16 %) bolje prepoznava *e*-jevske in *o*-jevske foneme. Opazna razlika med spoloma se pojavi tudi pri fonološkem paru *káj – kàj* (moški – 54 %, ženske – 63 %). Pri *i*-jevskih fonoloških parih se rezultati glede na spol ne razlikujejo, saj jih oboji prepoznava zelo slabo (51 %). Podobno je tudi pri prepoznavanju *u*-jevskih fonemov (moški – 55 %, ženske – 52,5 %) (glej graf 4, za posamezne fonološke pare in govorce pa Huber 2005: 67–90).

Ena izmed domnev, zakaj ženske v višjem odstotku prepoznava samoglasnike, je lahko tudi »večja resnost in prizadevnost« dijakinj pri reševanju testa, vendar bi za potrditev te teze potrebovali še dodatne raziskave. Navsezadnje vzorec raziskave glede zastopanosti žensk in moških ni uravnotežen, saj je žensk dvakrat več (65 žensk in 31 moških).

Graf 4: Prepoznavanje fonoloških parov – glede na spol.

5 Sklep

Z raziskavo smo ugotovili (in potrdili), da pomurski anketiranci (dijaki četrtnih letnikov pomurskih gimnazij) slabše prepoznava v raziskavi merjene samoglasnike¹⁷ slovenskega govornega standarda (seveda glede na anketo, narejeno pri slovenistih in slavistih na Filozofski fakulteti v Ljubljani). Veliko slabše je predvsem ločevanje samoglasniške kakovosti. Prepoznavanje *e*-jevskih fonemov pri dijakih je v povprečju (7–12 %) slabše kot pri študentih. Prepoznavanje *o*-jevskih fonemov pri dijakih se od vseh fonemov najbolj razlikuje od prepoznavanja pri študentih – pri dija-

¹⁷ Polglasnika nismo preverjali, saj v slovenskem jezikovnem standardu ne obstajajo fonološki (kakovostni ali količinski) pari, kjer bi se samo na podlagi polglasnika razlikoval pomen celotne besede.

kih je namreč kar za 19–33 % slabše. Pravilno smo tudi predvidevali, da dolžina (kolikost) posameznih samoglasnikov (skorajda) ne vpliva na pomensko razločevanje besed (še najboljše so dijaki prepoznali fonološki par *kákšen – kákšen*, in sicer 69 %).

Zakaj take razlike? Vendarle ne smemo pozabiti, da so študenti slavistike in slovenistike vseeno bolj pravorečno (glasoslovno) teoretično in praktično podkovani kot dijaki pomurskih srednjih šol, saj so izbrali študij slovenščine in opravili maturo. Okolje (narečje, madžarščina itn.) prav gotovo spada med najpomembnejše vplive, zato je razumljivo, da pomurski dijaki ne ločijo npr. med zaprtim in odprtim *o*-jem, saj ga v sistemih prekmurskih govorov ni, ker se vsi odprti *o*-ji zapirajo ali diftongirajo. Zanimiv je primer prepoznavanja fonema /a/, ki so ga dijaki lendavske gimnazije – za razliko od drugih fonemov – prepoznavali v največjem odstotku (npr. *kákšen – kákšen* kar 74 %). Ob analizi rezultatov smo še ugotovili, da ženske (npr. *léd – lét* celo za 17 %) bolje prepoznavajo analizirane samoglasnike kot moški. Ugotovitev se zdi zanimiva v okviru medosebnih odnosov in družbenih odnosov nasploh ter si zasluži nadaljnjih raziskav.

Odpira se vprašanje, kako je z zaznavanjem in prepoznavanjem samoglasnikov po drugih slovenskih pokrajinah oz. regijah. Tudi v korist šolskega (izobraževalnega) sistema bi bilo dobro ugotoviti, kakšno zmožnost razločevanja knjižnojezikovnih glasov imajo ljudje vseh slovenskih pokrajin, saj bi na ta način lažje sistematizirali prioritete poučevanja slovenskega govornega standarda. Ne smemo pozabiti, da je govorni jezik zelo pomemben del našega vsakdana, zato ne bi bilo odveč, če bi šola že zgodaj začela opozarjati na posebnosti slovenskega standardnega izgovora.

6 Priloga – Rešitve perceptivnega testa z razporeditvijo govorcev

1. a) GOST napitek	b) večerni GOST	004m
2. a) LED	b) LET	003z
3. a) Povej mi KAJ novega.	b) KAJ je novega?	002m
4. a) NAKUP	b) dati NA KUP	004z
5. a) pet rečnih SIT	b) še nisem SIT	005m
6. a) KAKŠEN avto želite?	b) Daj mi KAKŠEN bonbon.	002z
7. a) LED	b) LET	002m
8. a) NAGLAS besede	b) reči NA GLAS	004z
9. a) slab MET	b) lipov MED	005m
10. a) strupen KLOP	b) šolska KLOP	003z
11. a) Zvon je glasno BIL polnoč.	b) Marko je BIL že doma.	004m
12. a) majhen GROB	b) GROB človek	004z
13. a) slab MET	b) lipov MED	002m
14. a) GOST napitek	b) večerni GOST	003z
15. a) pet rečnih SIT	b) še nisem SIT	005m
16. a) NAKUP	b) dati NA KUP	004z
17. a) KAKŠEN avto želite?	b) Daj mi KAKŠEN bonbon.	002m
18. a) NAGLAS besede	b) reči NA GLAS	004z
19. a) strupen KLOP	b) šolska KLOP	004m
20. a) Zvon je glasno BIL polnoč.	b) Marko je BIL že doma.	003z
21. a) majhen GROB	b) GROB človek	002m

22. a) Povej mi KAJ novega.	☐ KAJ je novega?	004z
23. ☐ GOST napitek	b) večerni GOST	003z
24. ☐ LED	b) LET	004m
25. ☐ Povej mi KAJ novega.	b) KAJ je novega?	004z
26. a) NAKUP	☐ dati NA KUP	002m
27. a) pet rečnih SIT	☐ še nisem SIT	002z
28. a) KAKŠEN avto želite?	☐ Daj mi KAKŠEN bonbon.	005m
29. a) LED	☐ LET	004z
30. ☐ NAGLAS besede	b) reči NA GLAS	002m
31. ☐ slab MET	b) lipov MED	002z
32. a) strupen KLOP	☐ šolska KLOP	004m
33. a) Zvon je glasno BIL polnoč.	☐ Marko je BIL že doma.	004z
34. a) majhen GROB	☐ GROB človek	002m
35. a) slab MET	☐ lipov MED	002z
36. a) GOST napitek	☐ večerni GOST	004m
37. ☐ pet rečnih SIT	b) še nisem SIT	004z
38. ☐ NAKUP	b) dati NA KUP	004m
39. ☐ KAKŠEN avto želite?	b) Daj mi KAKŠEN bonbon.	002z
40. a) NAGLAS besede	☐ reči NA GLAS	002m
41. ☐ strupen KLOP	b) šolska KLOP	004z
42. ☐ Zvon je glasno BIL polnoč.	b) Marko je BIL že doma.	004m
43. ☐ majhen GROB	b) GROB človek	003z
44. a) Povej mi KAJ novega.	☐ KAJ je novega?	005m
45. ☐ GOST napitek	b) večerni GOST	002m
46. ☐ LED	b) LET	004z
47. ☐ Povej mi KAJ novega.	b) KAJ je novega?	005m
48. a) NAKUP	☐ dati NA KUP	003z
49. a) pet rečnih SIT	☐ še nisem SIT	002m
50. a) KAKŠEN avto želite?	☐ Daj mi KAKŠEN bonbon.	004z
51. a) LED	☐ LET	004m
52. ☐ NAGLAS besede	b) reči NA GLAS	003z
53. ☐ slab MET	b) lipov MED	002m
54. a) strupen KLOP	☐ šolska KLOP	004z
55. a) Zvon je glasno BIL polnoč.	☐ Marko je BIL že doma.	002m
56. a) majhen GROB	☐ GROB človek	003z
57. a) slab MET	☐ lipov MED	005m
58. a) GOST napitek	☐ večerni GOST	004z
59. ☐ pet rečnih SIT	b) še nisem SIT	002m
60. ☐ NAKUP	b) dati NA KUP	003z
61. ☐ KAKŠEN avto želite?	b) Daj mi KAKŠEN bonbon.	005m
62. a) NAGLAS besede	☐ reči NA GLAS	003z
63. ☐ strupen KLOP	b) šolska KLOP	002m
64. ☐ Zvon je glasno BIL polnoč.	b) Marko je BIL že doma.	004z
65. ☐ majhen GROB	b) GROB človek	004m
66. a) Povej mi KAJ novega.	☐ KAJ je novega?	002z
67. ☐ GOST napitek	b) večerni GOST	004z
68. ☐ LED	b) LET	002m
69. ☐ Povej mi KAJ novega.	b) KAJ je novega?	002z
70. a) NAKUP	☐ dati NA KUP	004m
71. a) pet rečnih SIT	☐ še nisem SIT	004z
72. a) KAKŠEN avto želite?	☐ Daj mi KAKŠEN bonbon.	002m

73. a) LED	☐ b) LET	003z
74. ☐ a) NAGLAS besede	b) reči NA GLAS	004m
75. ☐ a) slab MET	b) lipov MED	004z
76. a) strupen KLOP	☐ b) šolska KLOP	002m
77. a) Zvon je glasno BIL polnoč.	☐ b) Marko je BIL že doma.	003z
78. a) majhen GROB	☐ b) GROB človek	004m
79. a) slab MET	☐ b) lipov MED	004z
80. a) GOST napitek	☐ b) večerni GOST	002m
81. ☐ a) pet rečnih SIT	b) še nisem SIT	002z
82. ☐ a) NAKUP	b) dati NA KUP	002m
83. ☐ a) KAKŠEN avto želite?	b) Daj mi KAKŠEN bonbon.	004z
84. a) NAGLAS besede	☐ b) reči NA GLAS	004m
85. ☐ a) strupen KLOP	b) šolska KLOP	003z
86. ☐ a) Zvon je glasno BIL polnoč.	b) Marko je BIL že doma.	002m
87. ☐ a) majhen GROB	b) GROB človek	004z
88. a) Povej mi KAJ novega.	☐ b) KAJ je novega?	002m

Viri

Slovenski pravopis, 2003. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU in Delo.

Slovar slovenskega knjižnega jezika: Elektronska izdaja v. 1.0, 1998. Ljubljana: DZS.

Literatura

Bernjak, Elizabeta, 1993: Jezikovno-sistemiški razlogi primanjkljaja v slovensko-madžarskem jezikovnem tisku. Štrukelj, Inka (ur.): *Jezik tako in drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 263–271.

Huber, Damjan, 2005: *Sodobni slovenski knjižni jezik v severovzhodni Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Lebarič, Nada, 1993: Govorni primanjkljaji pri učencih na dvojezičnem območju Prekmurja. Štrukelj, Inka (ur.): *Jezik tako in drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 174–178.

Palková, Zdena, 1994: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova.

Prebeg - Vilke, Mirjana, 1995: *Otrok in jeziki: materinščina in drugi jeziki naših otrok*. Ljubljana: Sanjska knjiga.

Srebot Rejec, Tatjana, 2000: Ali je današnja slovenščina še tonematična? *Razprave* 17. Ljubljana: SAZU. 51–66.

Tivadar, Hotimir, 2003: *Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik*. Magistrsko delo. Ljubljana – Praga: Filozofska fakulteta.

Tivadar, Hotimir, 2004a: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* XLIX/2. 17–36.

Tivadar, Hotimir, 2004b: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1. 31–48.

Tivadar, Hotimir, 2004c: Podoba in funkcija govorenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. *Obdobja* 22. 437–452.

Toporišič, Jože, 1967: Predvidljivost slovenske knjižne samoglasniške kolikosti in kakovosti. *Jezik in slovstvo* XII/8. 229–236.

Toporišič, Jože, 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Zemljak, Melita idr., 2002: Računalniški simbolni fonetični zapis slovenskega govora. *Slavistična revija* L/2. 159–169.